

495.

6. Пospelов Г. Н. Теория литературы : [учебник для ун-тов] / Г. Н. Пospelов. – М. : Высш. школа, 1978. – 351 с.

7. Психология та психоанализ характера: хрестоматия по психологии и типологии характеров. – Самара : Издательский Дом «Бахрах», 1998. – 639 с.

Лапушкіна Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

УДК 821.161.2-31.09 “20”

ЗАПЕРЕЧНІ ФОРМИ РОМАНУ ЯК ЖАНРОВІ НОВОТВОРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Запропонована стаття є спробою дослідити жанрові модифікації в сучасній прозі, з'ясувати умови появи та перспективи розвитку авторських жанрових новотворів на прикладі постмодерного роману. Розглянуто особливості побудови творів з експериментальним визначенням жанру по типу антироману.

Ключові слова: жанр, текст, структура, антироман, ризома.

Лапушкина Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ ФОРМЫ РОМАНА КАК ЖАНРОВЫЕ НОВООБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПРОЗЕ

В представленной статье исследуются жанровые модификации в современной прозе, условия появления и перспективы развития авторских жанров на примере постмодерного романа. Особое внимание уделено произведениям с экспериментальным определением жанра отрицательного характера по типу антиромана.

Ключевые слова: жанр, текст, структура, антироман, ризома.

Lapushkina N.

– Candidate of Philological Sciences, associate professor in the department of the Ukrainian Language and Literature of Donbass State Teachers' Training University

NEGATIVE FORMS OF THE NOVEL AS A GENRE NEW FORMATIONS IN MODERN UKRAINIAN PROSE

The article deals with an attempt to study genre modifications in the modern prose, conditions for the emergence and development perspectives of the author's genre on the basis of post-modern novel. Special attention is given to the works of the genre with an experimental definition of the negative nature of the type of antinovel.

Key words: genre, text, structure, antinovel, rhizome.

Постановка проблеми. Сучасна українська література спрямована на порушення канонів, відмову від класичних форм, має

тенденцію до взаємодії різних видів мистецтва, стилів, жанрів. Тому закономірним є прагнення письменства виділити свій твір не лише на рівні змісту, а й на рівні форми. Сучасний письменник активно шукає таку форму художнього дискурсу, у якій багатоплановість і плюралізм культурної ситуації, означеної естетичним кодом постмодернізму, набули б адекватного семантико-структурного вираження. Роман як найпластичніший з-поміж інших жанрів здатен відобразити специфічне світовідчуття доби постмодернізму. Тому він найчастіше піддається найрізноманітнішим трансформаціям, що веде за собою появу жанрових новотворів.

Аналіз останніх досліджень. Причини та особливості виникнення нових жанрів та їх різновидів у постмодерній літературі цікавили багатьох науковців: І. Акіншину, О. Дацюка, І. Денисюка, Р. Харчук. Теорія літературних жанрів, динаміка та концептосфера жанрового розвитку доби постмодернізму досліджуються в монографії Т. В. Бовсунівської. Проблему жанру в новітній документальній літературі порушує в ряді праць О. А. Галич. Ґрунтовністю та чіткістю в термінології відзначається монографія Н. Х. Копистинської.

Метою статті є дослідження жанрових модифікацій у сучасній українській прозі, урахуваючи як авторське визначення жанру, так і його теоретичне обґрунтування в критичному літературознавстві. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) з'ясувати причини і особливості виникнення жанрових новотворів заперечного характеру на прикладі конкретних зразків; 2) розглянути принципи організації постмодерністських романів, у яких виявляється експериментальний характер визначення жанру.

Виклад основного матеріалу. Роман вважається найменш канонізованою формою, що дає широкі можливості постмодерному творові, який прагне зазвичай зруйнувати будь-які ієрархії. Як зазначає Т. Кисла, «саме цьому жанру підвладний будь-який матеріал і будь-яка проблематика, він може акумулювати всі естетичні категорії; роман поєднує родові властивості драми й лірики, «адаптує» всілякі літературні жанри; його поетика засвоює здобутки різних мистецтв (колажна техніка, монтаж, архітектоніка)» [3, с. 4]. Це, на нашу думку, зумовлює активне експериментування авторів з жанром роману аби підлаштувати його під втілені ними ідеї. Уже досить звичним явищем стала поява в літературі таких жанрових визначень, «що містять у собі поєднання двох зовсім різних рівноправних жанрових форм: роман-есе, роман у листах, епістолярний роман, мемуарний роман, роман-репортаж, роман-заповіт, роман-щоденник, роман-сповідь» [2, с. 48]. Але в добу постмодернізму популярним стало звернення авторів до таких

жанрових новотворів, які відбивають особливості літературного процесу взагалі та естетичної налаштованості митця зокрема. Такі твори схильні до потоку свідомості, заперечення канонів у формі та змістові, міфопоетичності, психоаналітичної манери викладу, заглиблення в себе та в сенс творчості. Їх винятковість переважно визначається самим автором у додаванні до слова роман якоїсь заперечної частинки, яка зазвичай заперечує і сам жанр. Це так званий антироман (Н. Зборовська «Українська Реконкіста», Ю. Андрухович «Дванадцять обручів») або авторські новотвори (нібито роман О. Ірванця, замість роману Ю. Андруховича, роман потоку свідомості, роман-лабіринт Є. Пашковського тощо).

Сам термін «антироман» (або «Новий роман») як жанровий різновид виник ще у французькій модерній літературі другої половини ХХ ст. По своїй суті він заперечував традиційний роман як у формі, так і у змісті. «В естетиці антироману важливе місце посідає експеримент: традиційна класична техніка розповідної прози усувається, натомість застосовуються прийоми безгеройної і безфабульної розповіді» [5, с. 46–47]. Такий роман може не мати «відображеної дійсності», конфлікту, сюжетних колізій, зав'язки чи розв'язки, героя, його вмотивованих вчинків, емоцій. Аналізуючи зразки українських постмодерних антироманів, спостерігаємо лише часткову відповідність вже сформованому жанровому різновиду. Дехто з авторів у визначення жанру вкладає спосіб написання твору, дехто манеру оповіді чи особливості використання прийомів письма, але наявні й зразки, коли визначення нетрадиційного жанру застосовується більше для привабливості читача. Але власне саме прагнення авторів до нового жанрового визначення відповідає постмодерністському розумінню жанрової природи роману. Тобто осмислення роману сприймається як нарративний дискурс, що використовує не засоби логічного аргументованого аналізу, а засоби інтуїтивної імажинації.

Роман Н. Зборовської «Українська Реконкіста», заявлений авторкою як антироман, у цілому відповідає ознакам постмодерного роману. Ознаки ж антироману виявляються на рівні організації тексту, стилю письма. Роман характеризується ризоматичністю, метафізикою самозаглибленого споглядання, специфікою жіночого світосприйняття, мовною та інтелектуальною грою, полістилізмом. «Жанровий код роману Н. Зборовської визначається сполученням різноманітних жанрових формул, як літературних (новела, есе, щоденник, повість, апокриф, філософська лірика), так і позалітературних (замовляння, пісня, коментар, інтерв'ю), що, взаємодіючи одна з одною, перетинаються й утворюють множинний простір своєрідної романної цілісності, єдності, яка за своєю

природою породжує біфуркаційні відгалуження» [3, с. 11]. Такі ж традиційні ознаки роману, як обсяг, сюжетна багатолінійність, складна оповідна та хронотопна організація, втрачають першорядне значення. Усе вищесказане й дає підстави називати твір антироманом.

Справді антироманом і за формою і за змістом можна назвати твір Є. Пашковського «Щоденний жезл». У критичній літературі його жанр визначають як роман потоку свідомості, роман-лабіринт, роман-послання, роман-сповідь, автор визначає свій твір як роман-есеї. Він має особливу будову: його можна починати читати фактично з будь-якої сторінки, адже кожний елемент тексту певним чином поєднаний з іншим, але відсутня чітка їх фіксація та регламентований порядок між ними. Зв'язки в тексті безструктурні, множинні, можуть несподівано обриватися і з'являтися. Дослідник Л. Кульчинська в статті, присвяченій роману, доводить, ризоматичною є не лише форма, побудова тексту, а й зміст. «Зміст роману неможливо охарактеризувати однією фразою, бо тут відсутня стрижнева проблема – сюжет, на який би нанизувалася вся структура твору. Натомість представлено неструктурований, не поділений на традиційні речення, абзаци, глави чи розділи текст» [4, с. 55]. Роман вільний від якоїсь центральної проблеми й об'єкта, події відтворюються через спогади, часопростір невизначений, стиль написання – фрагментарний, розірваний. Усі ці ознаки дають можливість трактувати твір Є. Пашковського як антироман.

Прагненням розширити межі традиційного уявлення про роман відзначається й твір Ю. Андруховича «Таємниця». На одній з презентацій своєї книги, коментуючи вибір жанру, Ю. Андрухович зазначає: «Настав якийсь такий час, підійшла життєва хвилина, коли виникла необхідність у чомусь саме такому». Мова йшла про віднесення твору до нового в Україні (але вже популярного в Польщі) жанру роману-інтерв'ю. Сам автор визначив жанр свого твору як «замість роману». З одного боку таке визначення можна трактувати як вказівку на історію створення роману. Адже в передмові Ю. Андрухович зазначає, що, перебуваючи в Берліні, тривалий час намагався почати писати новий роман, але врешті знищив розпочате, зайнявшись «розшифровуванням і переписуванням реальних розмов автора із загадковим німецьким журналістом» [1, с. 478]. Що й стало основою для написання «замість роману» «Таємниця». З іншого боку, виходячи зі специфіки жанру роману-інтерв'ю, не можна не погодитись, що представлений твір не вписується ні в межі класичного роману, ні постмодерного. Не схожий він на попередні твори самого Ю. Андруховича. Новий роман Андруховича побудований на діалогах, які об'єднують у

художній матриці твору ознаки художнього і публіцистичного (журналістського) стилю. Крім того «Таємниця» є своєрідною мандрівкою життям і творчістю автора, що наближає текст до мемуарних чи принаймні напівмемуарних творів, адже автор наголошує на умовності автобіографізму, зазначаючи в передмові: «усі персонажі, усі дійові особи цього твору є вигаданими, а будь-які збіги в іменах чи схожість у ситуаціях – випадковими» [1, с. 12]. Проте важлива в романі не сама автобіографічність, а її аналітичний характер, який і створюється за рахунок форм інтерв'ю, сповіді та своєрідного щоденника. Подекуди автор вдається й до діалогу із самим собою, що розширює межі жанру роману-інтерв'ю. До того ж кожен з семи розділів має закінчену структуру, розповідає про певний період у житті персонажа, є подібним до маленького оповідання. Відкрита ж кінцівка сьомого розділу дає читачу зрозуміти, що текст може бути продовжений до безкінечності, адже по суті головним у ньому є не людина, яка колись таки ступить на свою останню сходинку, а саме життя, яке безкінечне. Отже, який би підхід не був обраний для трактовки твору Ю. Андруховича, безперечно маємо справу з новою формою подання тексту й новим жанром, в основі якого синтез різних жанрів, і не лише літературних, що й виокремлює текст, як щось особливе з площини ординарного.

Висновки. Закономірно, що література, націлена на художній пошук, намагається відхилитися від жанрової визначеності, що й призводить до появи нового жанротворення. Тож, сучасні літературні жанри можуть виникати, як прагнення до виокремлення з масової літератури; відповідно до художніх завдань, які ставить перед собою автор; усупереч попередній жанровій традиції; залежно від вподобань читачів та «моди» на певні жанрові категорії. Заперечні жанрові конструкції, на нашу думку, з'являються найчастіше як відголосок доби постмодернізму, яка націлює на заперечення будь-яких канонів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у визначенні специфіки та причин появи інших жанрових новотворів у прозі XXI століття.

Література

1. Андрухович Ю. І. Таємниця. Замість роману / Юрій Андрухович. – Харків : Фоліо, 2007. – 478 с.
2. Галич О. Термінологія сучасної документалістики / О. А. Галич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 26. – Житомир : Редакц.-вид. відділ ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – С. 47–49.
3. Кисла Т. М. Жанрова семантика фемінних романів у художній системі українського постмодернізму : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / Т. М. Кисла. – К., 2008. – 19 с.
4. Кульчинська Л. Ризоматичні площини постмодерністських текстів :

лабіринтами “Щоденного жезла” Є. Пашковського / Леся Кульчинська // Слово і Час. – 2004. – № 11. – С. 53–58.

5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка . – К. : ВЦ “Академія”, 2006. – 752 с.

Лисенко Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

УДК 821.161.2-94.09 «19»

**АВТОБІОГРАФІЗМ І ЩОДЕННИКОВІСТЬ
У СПОГАДАХ УЛАСА САМЧУКА «ПЛАНЕТА ДІ-ПІ»**

У статті розглянуто мистецьку еволюцію Уласа Самчука в жанрі мемуарно-автобіографічної прози. В основі дослідження – обґрунтування автобіографічних і щоденникових складників у побудові книги спогадів «Планета Ді-Пі». Виконано ідейно-тематичний аналіз змісту, виділено риси індивідуального стилю Уласа Самчука.

Ключові слова: автобіографізм, щоденниковість, мемуари, спогади, нотатки, антропоцентризм, мемуарно-автобіографічна проза.

Лисенко Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мови та літератури Донбасського державного педагогічного університету

**АВТОБІОГРАФИЗМ И ДНЕВНИКОВОСТЬ В ВОСПОМИНАНИЯХ
УЛАСА САМЧУКА «ПЛАНЕТА ДИ-ПИ»**

Творчество Уласа Самчука стилистически богато и разнообразно. В статье рассматривается эволюция искусства писателя в жанре мемуарно-автобиографической прозы. В основе исследования - обоснование автобиографической и дневниковой составных в строении книги воспоминаний «Планета Ди-Пи». Выполнено идейно-тематический анализ содержания, выделено черты индивидуального стиля Уласа Самчука.

Ключевые слова: автобиографизм, дневниковость, мемуары, воспоминания, заметки, антропоцентризм, мемуарно-автобиографическая проза.

Lysenko N.

– Candidate of Science (Philology), senior lecturer of the department of Ukrainian Language and Literature of Donbass State Teachers' Training University

**THE AUTOBIOGRAPHIZM AND DIARINESS IN THE ULAS
SAMCHUK'S MEMOIRES «THE PLANET DI-PI»**

Ulas Samchuk's works are stylistically rich and diverse. The Ulas Samchuk's artistical evolution in the genre of memoirs and autobiographical prose is analyzed in the article. The base of this study is the research of diary- and autobiography-components in the structure of the memoirs «The Planet Di-Pi». The ideological and thematic content analysis with emphasis on features of Ulas Samchuk's individual style is also fulfilled.